

Groots en meeslepend willen leven

Een paar weken nadat ze haar opleiding juridische dienstverlening had afgerond, werd Esra El Yakoubi moeder. Tijdens de feestelijke diploma-uitreiking in Utrecht was ze nog hoogzwanger en hield ze haar handen op haar dikke buik. In aanwezigheid van haar ouders, die dolblij waren met deze mijlpaal, nam ze het felbegeerde document in ontvangst.

Esra had zeker kans op werk. Op haar terrein – sociale zekerheid – was er dankzij het groeiend aantal werklozen genoeg te doen. Maar haar ouders moedigden hun dochter aan om verder te studeren, naar het hbo te gaan. Doe het gewoon, zeiden ze. Je kan het! Esra twijfelde, ze had lang genoeg op school gezeten en wilde eerst wennen aan haar nieuwe leven als moeder. Als haar dochtertje wat ouder was, wilde ze aan het werk. Verder studeren kon altijd nog.

Ik mocht op kraamvisite komen. De laatste keer dat ik Esra zag was tien jaar geleden, toen ze nog een puber was. Bezoek loopt in en uit, haar nichtje, haar zusjes, haar ou-

ders, aan hulp geen gebrek. Esra probeert zo comfortabel mogelijk te zitten op haar nieuwe bank in de flat, die net helemaal is opgeknapt. Een wollen plaid ligt over haar middel gespreid, daar kan ze haar armen op laten rusten. Omdat ze er presentabel uit wil zien, heeft ze zich licht opgemaakt. Een kleine, donkere hoofddoek omsluit haar gezicht, ze is wat stilletjes, blik op oneindig.

Haar dochtertje Malika, een gave baby met een weelderige bos donker haar, ligt bij iedereen op schoot, ze slaapt overal doorheen. Esra, net drieëntwintig, zucht en zet grote ogen op bij de herinnering aan de bevalling, die langer duurde en pijnlijker was dan waar ze op had gerekend.

Haar zusjes en nichtjes lopen rond om te helpen. Esma, de oudste, assisteert geroutineerd bij het aanleggen van de baby, een ander haalt wat te drinken en een derde maakt een boterhammetje met kaas klaar. Als verrassing doet ze er chips tussen, maar dat vindt Esra niet lekker dus haalt ze ze er een voor een weer tussenuit. Haar moeder bereidt in de keuken het eten voor en haar vader is aan het klussen. Op haar verzoek verplaatst hij de wasbak van haar slaapkamer naar de badkamer, op die plek heeft ze er meer aan, denkt ze. Haar vader was vroeger liftmonteur, tegenwoordig is hij Korangeleerde en imam. Hij is buitengewoon handig en heeft zich voorgenomen dit klusje in een mum van tijd te klaren. Hij mijdt de kamer waar alle vrouwen zitten en werkt geconcentreerd door. Af en toe wordt het geklets in de woonkamer overstemd door het harde geluid van de boor, maar niemand die zich er iets van aantrekt.

Eind 2003 leerde ik Esra en tweeëntwintig andere leerlingen uit klas 2K van het Calvijn met Junior College kennen, een vmbo in Amsterdam-West waar alleen de richtingen kader en beroeps werden aangeboden, een opleiding meer op de praktijk gericht dan de wat meer theoretische mavo.

Het klimaat in Nederland was in die periode nogal gespannen. We hadden 9/11 achter de rug, de aanval van Al Qaida op het World Trade Center in New York. Er waren leerlingen die de beeltenis van Osama Bin Laden op hun mobiele telefoon hadden, niet alleen uit bewondering voor deze strijder tegen het decadente Westen, maar ook om te provoceren, en met succes! De leraren vonden dat het niet kon, maar wisten niet hoe te reageren. Om de rust in de klas zo veel mogelijk te bewaren probeerden docenten gevoelige onderwerpen als de islam en Israël te vermijden. De spanning steeg weer toen eind 2004 Theo van Gogh werd vermoord. De dader, Mohammed B., was een buurtgenoot die op een steenworp afstand van het Calvijn opgroeide in een portiekflat waar zijn vader en zusjes ten tijde van de moord nog altijd woonden.

Sommige leerlingen waren trots op hem. Ze vonden dat Mohammed B. zich met de moord op Theo van Gogh had verweerd tegen beschimping en belediging van de islam. 'Wij moslims laten ons niet belachelijk maken door ongelovigen,' schreef een leerling. 'Ik voelde me als moslima door Van Gogh erg vernederd,' zei een ander.

Leerlingen voelden zich snel aangevallen, zeker als het om hun geloof ging. Het was hun eer, altijd weer die eer die op het spel stond.

Samir en Mohammed uit klas 2k konden kritiek op de islam bijna niet verdragen. Ze raakten zichtbaar geëmotioneerd als het onderwerp ter sprake kwam en ze ervoeren iedere kanttekening als een aanval. Normaal erover praten, een open discussie, was niet mogelijk.

De ouders leken minder geraakt door de dood van Van Gogh, ze hadden het idee dat deze gebeurtenis ver van ze af stond, wat hadden zij met Theo van Gogh te maken? Of met Mohammed B.? Het was maar een eenling, zeiden ze. En Van Gogh had beter moeten weten dan opzettelijk de islam te beledigen.

Alleen mevrouw El Yakoubi was over haar toeren: 'Ik kan u niet vertellen hoe ik me voel,' zei Yasmina El Yakoubi met overslaande stem. 'Ik zit tussen twee vuren!' Daarmee doelde ze op Marokkanen aan de ene kant die zeiden dat Van Gogh zijn verdiende loon had gekregen en de Nederlanders aan de andere kant die op moslims scholden. Haar eigen gezin werd door deze moord uit elkaar gerukt. Haar oudste dochter had begrip voor de daad van Mohammed B. en had het nergens anders over, terwijl een jongere dochter er met geen woord over wilde praten. Ze durfde nauwelijks meer naar school. 'Zelf heb ik het gevoel dat ik me voortdurend moet verdedigen tegenover Nederlanders,' zei mevrouw El Yakoubi. 'Ze kijken ons erop aan.'

Op het Calvijn werd de moord op Van Gogh als gespreksonderwerp zo veel mogelijk uit de weg gegaan. Leraren wisten niet hoe te reageren op de heftige emoties van leerlingen, daarom leek het de directie beter om er niet te veel aandacht aan te besteden.

De meeste leerlingen op het Calvijn hadden een Marokkaanse achtergrond, andere Turkse of Surinaamse roots. Er zat één Nederlands meisje in klas 2κ en ook al hield Jessica zich manmoedig staande, ze vond het niet altijd makkelijk om de uitzondering te zijn.

Toen ik tien jaar geleden besloot deze leerlingen te volgen, was ik vooral geïnteresseerd in hun ouders. Zwarte scholen klaagden dat vaders en moeders niet op ouderavonden verschenen, dat ze zich te weinig betrokken toonden bij de school. Als een leerling niet op school verscheen en er werd naar huis gebeld, gebeurde het dat de ouders ontkenden: ‘Mijn zoon zegt dat hij op school was en Allah weet dat mijn zoon niet liegt.’ Lessen over de Jodenvervolging verliepen moeilijk omdat leerlingen die verstoorden met anti-semitische opmerkingen. Wat kregen ze thuis mee over de Tweede Wereldoorlog, vroeg ik me af. Voelden hun ouders zich wel thuis in Nederland? Hoe groot was de afstand tussen hen en de rest van de Nederlandse samenleving? Wat verwachtten ze van hun kinderen?

Mijn talloze bezoeken aan de ouders waren leerzaam. Vaak had ik het idee dat ik een totaal andere wereld in stapte, zij spraken een andere taal en in de woonkamer stond de televisie meestal op een voor mij exotische zender. De ene keer werd ik hartelijk ontvangen en een volgende keer moest ik in de regen wachten omdat de ouders de afspraak, die een dag eerder was gemaakt, waren vergeten. Of ze moesten plotseling naar het ziekenhuis. Meestal ging het om een vaag spoedgeval van een oma of een opa of een tan-

te of oom. Was zo'n smoesje onwil? Was het angst? Waarschijnlijk allebei.

Soms was ik de eerste Nederlander die bij ze thuis kwam en wisten de ouders niet goed raad met me. Ik zei naar waarheid dat ik graag contact met ze wilde, maar niet alle ouders konden zich dat voorstellen. Veel gezinnen leefden in een schrijnend isolement. De buitenwereld was voor veel ouders groot en boos. Er waren moeders die de Nederlandse taal probeerden te leren, maar dat was vaak moeilijk voor ze, zeker als ze analfabeet waren. Er was in die tijd weinig drang van buitenaf, zo kabbelde iedereen voort.

De leerlingen van 2K hebben elkaar nooit echt goed leren kennen, ze zaten maar een paar jaar bij elkaar in de klas. Aan het eind van de tweede moesten ze een specifieke richting kiezen, voor de meisjes werd dat stevast verzorging terwijl de jongens meestal de administratieve kant uit wilden.

De jongens waren in die tijd allemaal van plan een groots en meeslepend leven te gaan leiden. Ze droomden van veel geld en mooie, snelle, dure auto's, zoals sommigen nog steeds op hun Facebookpagina hebben staan. Ze zouden *wINNERS* worden en onder geen voorwaarde *losers* blijven. Aan het eind van het tweede jaar kregen ze tijdens de les Nederlands een opdracht iets over hun toekomst te schrijven. Ze moesten de volgende zinnen afmaken:

Over tien jaar...

ben ik

heb ik

werk ik

woon ik

is er

‘Het gaat om wat je hoopt,’ hielp de leraar hen op weg.

‘Ik kan opschrijven dat ik over tien jaar een drugsdealer ben,’ opperde een van de jongens blijmoedig. Een ander mompelde dat hij dan waarschijnlijk vakkenvuller bij Albert Heijn was. Veel leerlingen gaven aan te willen vertrekken uit Nederland om ergens anders miljonair te worden. Alleen Cemal kon maar niet beslissen. Na eindeloos peinzen vroeg hij zijn leraar om raad. Met een groot gevoel van predestinatie verzuchtte hij: ‘Meester, wat moet ik nou invullen? Ik word toch nooit wat ik echt zou willen.’

Werd dit pessimistische toekomstbeeld werkelijkheid? Of hadden de jongens inmiddels genoeg genomen met een fatsoenlijke baan waarmee ze in ieder geval een tweedehandsauto konden financieren?

Ik besloot de leerlingen die nu volwassen waren opnieuw op te zoeken. Hoe was het met hun ouders? En met henzelf? Hadden ze hun opleiding afgemaakt? Waren ze verder gaan leren? Hadden ze een vriendje of een vriendinnetje? Woonden ze nog thuis?

Wat bleek? Op hun drie- en vierentwintigste bivakkeren de meesten nog in hun kleine jongens- of meisjeskamer. Een huis vinden in Amsterdam is heel moeilijk, en duur. Bovendien is het traditie in de meeste Marokkaanse en Turkse gezinnen dat je het ouderlijk huis pas verlaat op het moment dat je gaat trouwen.

De drie meisjes die inmiddels aan de man waren, wonen respectievelijk in Tilburg, Utrecht en Uithoorn. Melissa Ramesar heeft wel een zoontje, maar woont als alleenstaande moeder bij haar ouders thuis. Clifton Goedhart deelt samen met zijn broer een flatje in Osdorp. Maar de meesten zijn dus nog gewoon thuis, ook Cemal. Zijn sombere toekomstbeeld bleek tot nu toe bewaarheid. School had hij niet afge maakt, hij had nog een mbo-opleiding geprobeerd maar zat in een klas met mannen die veel ouder waren dan hij. Hij hield het niet vol en stopte. Daar heeft hij nu spijt van. Cemal heeft af en toe werk en in de periodes dat hij niets te doen heeft, ligt hij grote delen van de dag op bed. Op zijn jongenskamertje in het huis van zijn ouders, die grote delen van het jaar in Turkije zitten.

Zijn jongste zusje, die een mooie betrekking bij een bank heeft, ergert zich dood aan haar broer, die zoveel in zijn mars had maar niet gedisciplineerd genoeg bleek om er wat van te maken. ‘Hij is veel te veel verwend.’

Over sommige leerlingen had ik me door de jaren heen regelmatig afgevraagd hoe het met ze zou zijn. Jason Winter bijvoorbeeld, toen een schuchtere jongen met een kort stekeltjeskapsel. Hij was kennelijk doodongelukkig op school want hij spijsbelde weken achter elkaar. Wat er precies aan de hand was, wilde hij in die tijd maar mondjesmaat kwijt. Hij zat toen ik hem destijds thuis opzocht voorovergebogen op de bank, hield zijn hoofd in zijn handen en zei nauwelijks hoorbaar dat hij werd gepest. Ondertussen zette hij de televisie aan en ging als een bezetene

zappen. Op mijn verzoek deed hij het toestel uit, en op dat moment zakte hij in elkaar alsof alle energie uit hem wegvloeide. Jason was een vriendelijke jongen die in niets leek op een crimineel. Hij was op een cruciaal moment in zijn leven door school aan zijn lot overgelaten. Wat had dat met hem gedaan? Zou hij een schoolopleiding hebben afgemaakt? Zou hij door zijn vele spijbelen het verkeerde pad op zijn gegaan?

Aziza was met haar bos krullend haar en grote donkere ogen het mooiste meisje van de klas, mysterieus en ongrijpbaar. 'Ik vond haar prachtig,' zegt een van haar manlijke klasgenoten nu met een dromerige blik, 'maar ik durfde haar niet aan te spreken.' Aziza kwam van de mavo en moest tegen haar zin naar het Calvijn, dat was een niveau lager. 'Ik kan de stof makkelijk aan,' zei ze toen, 'als ik maar wat doe.' Maar ze was lui en thuis werd ze geacht haar moeder te helpen, die vijf kinderen had en er alleen voor stond. Zou Aziza inmiddels getrouwd zijn? Een baan hebben?

Ali was toen misschien wel de grootste pestkop, hij maakte niet alleen het leven van Jason zuur, maar hij viel ook andere leerlingen lastig. Hij had een ontevreden blik in zijn ogen en toonde geen enkel ontzag voor de leraren. Ali was de baas en liet geen gelegenheid onbenut om dat te laten merken. Een slimme jongen was ie, hij zat eerder op het Calland Lyceum en werd daar vanwege zijn matige schoolprestaties weggestuurd. Was Ali met het klimmen der jaren zijn schoolwerk serieuzer gaan nemen? Was hij aardiger en benaderbaar geworden?

De ambitieuze Jihad ten slotte wilde dolgraag arts worden en als dat niet lukte dan toch ten minste advocaat. Haar ouders hadden al hun hoop op haar gevestigd, haar twee broers hadden hun school niet afgemaakt, dat zou hun dochter niet gebeuren. De leraren hadden niet door hoe knap hun dochter was, zeiden ze verontwaardigd. En omdat ze niets aan het toeval wilden overlaten schreven ze hun dochter in bij het Islamitisch College, een paar straten verder dan het Calvijn, in de hoop en verwachting dat leraren daar wél de talenten van Jihad zouden zien.

De meeste ouders legden zich neer bij het feit dat hun kind op een zwarte school in een zwarte buurt terecht was gekomen. Ze hadden niet de illusie er enige invloed op te kunnen uitoefenen. Het was zoiets als een regenbui, die hou je ook niet tegen.

Alleen de vader en moeder van Ercan Pahmuk gingen de strijd aan, ze accepteerden hun lot niet en bewogen hemel en aarde om weg te komen uit Amsterdam-West. Ze waren ervan overtuigd dat mede door de onveilige omgeving waarin hij opgroeide, hun zoon op school niet goed presteerde, want hij kon het makkelijk. De aantrekkingskracht van de straat was groot voor Ercan, daar waren zijn vrienden, daar lonkte het avontuur. ‘Hij doet met de verkeerde jongens mee,’ zei zijn vader tien jaar geleden bijna wanhopig. ‘Ik zie hem afglijden en ik kan er niets aan doen.’

Ercan zelf vond de bezorgdheid van zijn ouders maar onzin. Hij had het prima naar zijn zin op het Calvijn en maakte plezier met zijn vrienden. Toen het zijn ouders ein-